

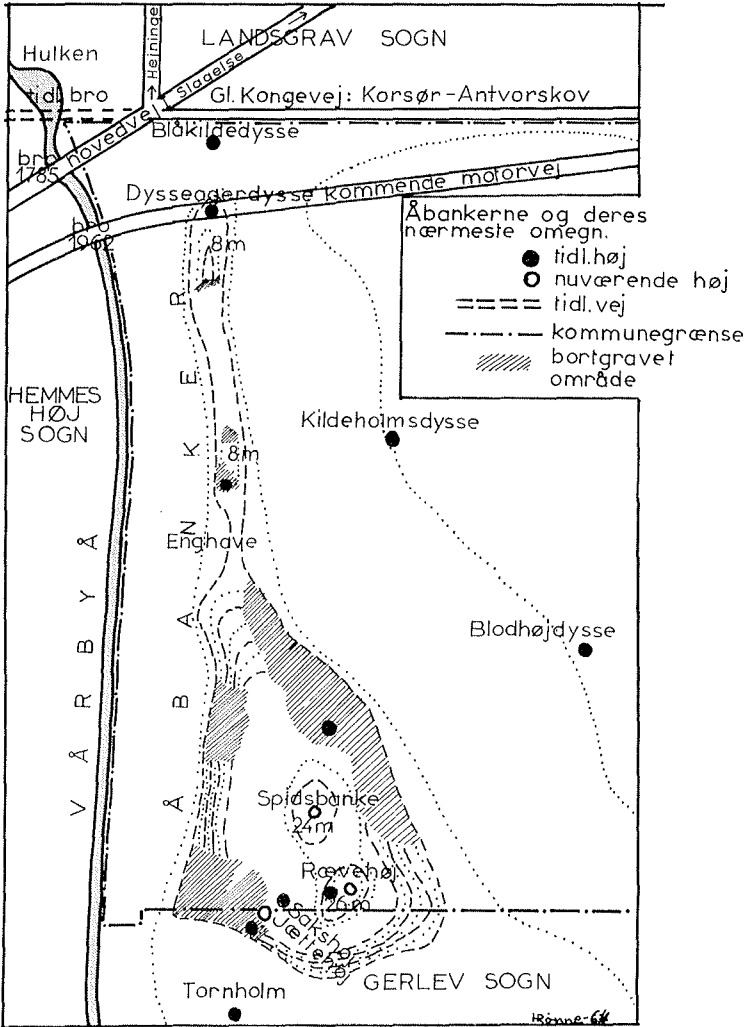
Udsigt over Slotsbjergby fra skolen.
Tegnet 1905 af Sev. Petersen.
(Tilhører gdr. Anna Andersen, Slotsbjergby).

Vårby Åbanker og deres omgivelser

v. Karl Rønne

Med denne titel indsendte daværende lærer Severin Petersen fra Slotsbjergby 1874 en artikel til „Botanisk Tidsskrift“. Den fandt dog ikke optagelse og henligger nu som manuskript i Botanisk Centralbibliotek, hvorfra den venligst har været udlånt. Han indleder sin artikel med følgende smukke og dækkende landskabsbeskrivelse af Slotsbjergbys omgivelser:

„Hads-Høj og Galgebakken, umiddelbart Vest for Landevejen fra Slagelse til Skjelskør omtrent et Bøsseskud Nord for Slotsbjergby By ere henved 300' over Havfladen. (De) danner Toppunktet af en langagtig Jordbølge, ... som strækker sig i en Mils Længde fra Slagelse i Nord til Lundforlund mod Syd. Tæt Nord for Lundforlund er dette Højland ved en Dal med Retning fra Øst til Vest skilt fra dets sydlige Fortsættelse over Boeslunde.

Fra Hads-Høj er Sænkningen af Højlandet jævn mod Nord og Syd, men forholdsvis brat mod Øst — mod den store Skovstrækning mellem Slagelse og Næstved og mod Vest — mod Vårby Ådalen.

Vestranden af Højlandet dannes af en mere eller mindre stejl Terrasse mod Ådalen, hvorved denne bliver skarpt begrænset mod Øst. Vest for Ådalen hæver Landskabet sig med frugtbare, dyrkede Marker lidt og jævnt mod Hemmeshøj. På denne Ådals højre Bred, altså på Slotsbjergbysiden, er der en ret mærkelig Afbrydelse, idet der ... omtrent midtvejs mellem Åløbet og Højlandet, strækker sig en isoleret Bakkekjæde af udpræget Rullestenssand i en Udstrækning af omtrent 2000 Alen fra Nord til Syd og parallelt med Åløbet. Set fra Højlandet tager dette Bakkestrøg, som i Almindelighed benævnes Vårby Åbakker, med sine langstrakte Åse og indtil 51' høje kuppel- og kegledannede Høje sig særdeles malerisk ud som et Miniaturebillede af en isoleret Bjergkjæde i en Floddal.

På denne Dalbund, omtrent i lige Linie Vest for Hads-Høj eller Slotsbjergby By, er det, at Vårby Åbakker tager deres Begyndelse, idet de der have deres nordligste Endepunkt. Strækningen mellem Åbakkerne og Åen er helt igennem våd Eng, derimod er Strækningen mellem Bakkerne og Højlandet opdyrket med Undtagelse af et par Engstykker ... kaldet Enghaven. Åbakkerne deles ved nogle mellemliggende Marker i to forskellige Partier, et nordligt, som er lavt og har en smal Ås (betegnes i det følgende ved det nuværende navn Åbanker), og et sydligt, som på bred Basis jævnt hæver sig mod Syd, og som i to Høje, af hvilke den sydligste kaldes „Sakshøj“ når 51' over Havfladen. Disse, de sydligste Bakker,

Vårby Åbarker og deres omgivelser

der huse en Del Ræve og Grævlinger, kaldes i Almindelighed „Rævebakkerne“.

De nordligere liggende Åse, der ligesom Rævebakkerne har størst Højde mod Syd, er ved en Indsnævring delt i to omtrent lige store ... Dele. Enghaven, der kun er lidt over en Tønde Land er ... den eneste Del af Strækningen mellem Åbakkerne og Højlandet, som i Mands Minde ikke har været dyrket. Den ligger kun få Fod højere end Engstrækningerne Vest for Bakkerne og støder umiddelbart op til den sydlige Ås. (Nogle af Enghavens planter) giver den Karakter af Strandeng uagtet den er fjernet $\frac{3}{4}$ Mil fra den nærmeste ... Kyst ... Enghavens plantevækst ... gjenfindes på Kyststrækningerne ved Skjelskør og Karrebæksminde.“ 1)

Severin Petersen virkede som lærer i Slotsbjergby 1872—1907 i den gamle rytterskole, der endnu ligger ret uforandret i det ydre lige øst for kirken. Ved siden af lærergerningen udgav han gennem „Folkeoplysningen“ to bøger, en svampebog og en fuglebog. Især bogen: Vore Sangfugle fra 1878, et på den tid ret uopdyrket felt, opnåede stor popularitet og var endnu for en menneskealder siden den eneste alment tilgængelige bog om emnet. Det var dog især botanikken, der fængslede ham. Bladsvampene blev hans speciale, og herom skrev han en systematisk håndbog: Danske Agaricaceer, systematisk Fremstilling af de hidtil i Danmark iagttagne Bladsvampe I—III, 1907—11.2) Den var enestående for sin tid, men har vel også nu fået en afløser.

Endnu lever der folk i Slotsbjergby, der mindes Sev. Petersen strejfende om i mark og krat efter skoletid med den grønne botanisérkasse på ryggen, og det hedder sig, at han var en større botaniker end lærer.²⁰⁾ Ved hans afgang fra

Karl Rønne

embedet i 1907 hedder det i embedsbogens provstlige antegning, at han nu „kan sysle med sine botaniske interesser“. Denne syslen fandt altså udtryk i hans trebinds svampeværk.

Der findes dog tydelige udtryk for, at han var en både elsket og elskelig lærer. Han levede længe efter sin afsked i Sorø. Hans grav findes på Slotsbjergby kirkegård, og i tårnrummet i kirken findes ophængt en krans af egeløv i sølv, en tak fra sognets beboere.

Åbankernes undergrund og dannelse.

Han havde ikke boet længe i Slotsbjergby, før det ejendommelige område vest for byen tiltrak sig hans opmærksomhed, og artiklen påviser flere ellers på Vestsjælland ukendte eller sjældne planter. Endnu i 1932 lod en lignende natureng, som den Sev. Petersen omtalte, sig påvise ved Åbankerne, men nu kun på deres vestlige side. Botanikeren Sv. Andersen har i „Flora og Fauna 1933, s. 78—86, redegjort for en undersøgelse af floraen på en eng ved Åbankerne og — siges det — den beskrevne flora leder tanken hen på, at man står over for en „saltlokalitet“, fremkaldt af isens tryk, „en Horstdannelse af Salt og Gibs fra Bunden af Oldhavet“.3) Det er nærliggende at sætte denne bemærkning i forbindelse med olieboringer ved Harrested foråret 1959, idet der her blev påvist salt og gibs i undergrunden, ganske vist i en dybde af 2250 m.4) Trods den antagelige dybde af saltlaget ved Harrested må saltforekomsterne ved Åbankerne alligevel tilskrives en forbindelse med saltunderlaget, således at saltholdigt grundvand her er trængt frem til overfladen.

Fra dette svage spor af undergrundens beskaffenhed vender vi os til spørgsmålet om selve Åbankernes opståen. Sev. Peter-

Vårby Åbanker og deres omgivelser

*Sev. Petersen med familie og skoleelever uden for rytterskolen i Slotsbjergby 1892.
(Tilhører V. Folker, Svendborg).*

sen udtrykker sig kun lidet herom. „Man kunde ved et flygtigt Skjøn antage det for at være en opskyllet Sandrevle, hvad dog næppe er sandsynligt, da Havet næppe nogensinde har nået så langt ind“.1)

Åbankernes opståen sættes af nutidens geologer i forbindelse med istidens gletsjersystem, som sydfra er trængt frem over Vestsjælland, den såkaldte Storebæltsgletsjer. I tunneldalen under isen har det strømmende vand aflejret disse banker, og ved isens vigen mod syd har smeltevandet fra isranden dannet den vældige ådal, hvori Vårby å nu strømmer. Åbankerne opfattes som et lille led af Vordingborg ås, „et meget langt åsstrøg, ... der løber vest for Slagelse, forbi Valbygård, Trelleborg, videre langs Vårby å, snart som tyde-

lige åsrygge snart som terrasser. Ved Holsteinborg løber den ud i havet og kommer igen ved Vordingborg, ved Fanefjord på Møn slutter det".5)

Niels Skov, en meddelel om Åbankerne.

Disse sandede banker midt i de fugtige engstrækninger omkring åløbet har givet gode bopladsmuligheder for oldtidens befolkning, og Åbankerne er rige på fortidsminder. Sev. Petersen nævner i sin beskrivelse også de vigtigste af dem. Det er dog en anden, en af Sev. Petersens elever fra skolen, husmand Niels Skov fra Slotsbjergby mark, som især har bevaret mindet om flere af de nu forsvundne gravhøje.

Han var hjemmefødt i sognet, men hans far var fra Lange-land og hans mor fra Bornholm. Han var en kender og elsker af alt gammelt på sin hjemegn, som han også søgte at præge med sin viden om gamle ting. Meget i hans fødesogn og i omegnen ville i dag være ukendt, hvis ikke Niels Skov havde været. Hvad han vidste eller opsporede, indsendte han i en bred korrespondance til Dansk Folkemindesamling i et vel-talende sprog og med en letlæselig fast håndskrift, heri gør han også lidt rede for sine egne forhold.

Han havde gået i skole hos Sev. Petersen, „han var et prægtigt menneske“, siger han om ham. N. S. ville gerne have læst videre, men dengang var der slet ikke tale om den slags, så han blev landmand, hvad han dog vist aldrig rigtig fandt interesse i. Derimod — fortælles det — skal han have været en fremragende skytte og en lidenskabelig jæger.

Omkring 1922 sendte han bidrag til „Tang Kristensens Fødselsdagsbog“ om overtro i forbindelse med uheld ved husdyr og smørkærning, og omtrent samtidig samlede han nogle

Vårby Åbanke og deres omgivelser

træk „omhandlende gamle, særegne leveveje og småhåndværk og om folk, som på grund af deres originalitet har henledt opmærksomheden på sig“. Til disse sidste har vistnok Niels Skov selv hørt, så mange endnu vil kunne mindes ham. Disse optegnelser sendte han til Årbogen for historisk samfund for Sorø amt, men den daværende redaktion har altså ikke fundet dem anvendelige. — De findes nu i Dansk Folkemindesamling.⁶⁾ Til Nationalmuseet gav han mange oplysninger, ikke mindst om oldtidsminder fra Åbanke.

Han skal have været i besiddelse af mange gamle ting, bl. a. byhornet fra Landsgrav og et bykort fra udskiftningen i Slotsbjergby.²⁰⁾ Han lovede Nationalmuseet et sjældent signet,⁷⁾ som skulle have været hans bedstefars, men alle disse ting var forsvundet ved hans død i 1960. På Sorø amts museum findes flere ting skænket af ham.

Oldtidsbøje og -fund.

På grundlag af de forskellige efterretninger fra sognet gives her en oversigt over oldtidsminder og -fund med tilknytning til Åbanke.

Blåkilddysen lå nordligst i området på den nuværende Bjergbygårds marker ikke langt fra Vårby bro, den antages at have været en runddysse. Den blev fjernet omkring treårskrigen. Ved senere grusgravning på stedet er der fundet skeletdele, som tyder på gravlæggelse. Der er tilknyttet højbrudssagn til borttagningen. På kortet 17698) er der ikke afsat nogen tydelig dysse på Blåkildeager, men flere høje. Denne dysse nævnes i pastor Eilers indberetning til Nationalmuseet 1809.⁷⁾

Dysseagerdysssen lå nordligt på de lave Åbanker. Det var en langdysse i nord - syd, den ses tydeligt på kortet 1769 og nævnes 1809. Den blev sløjftet 1855 ved baneanlægget til Korsør, med højbrudssagn. Niels Skov fortæller, at der er fundet „smukke stendolke, kiler og et bronzesværd og -dolk“. Den nuværende lodsejer, Leo Espenhain, har fundet flintesager fra jættestuetid og dolktid, de er i hans besiddelse. På dette sted måtte en gammel landejendom kaldet „Dyssehuset“ vige for det nye motorvejanlæg.

Kildeholmsdysssen: en langdysse i nord - syd findes på kortet 1769, den skal ligeledes være sløjftet 1855.

Blodhøjsdysssen: kendes kun fra Niels Skov, der omtaler den som en stor dysse borttaget omk. 1850 med højbrudssagn. På kortet 1769 findes flere høje afsat på Blodhøjs-agre, men ingen afmærket som dysse. Der skal være fundet stensager, økser o. l. og sorte pletter i jorden på disse marker.

Jættehøj: en langdysse på sydskrænten af Rævebakkerne i Gerlev sogn er tydeligt afmærket på kortet fra 1769. Sev. Petersen beskriver den i 1878 således: „Langdysssen er dannet af 60 Stene, der på få Undtagelser nær stå, som de vel have stået i et Årtusinde. I Dyssens østre Halvdel er et åbent Gravkammer. Langdyssens Overflade er hvælvet og overklædt af et meget tæt Plantedække, væsentligt dannet af Lyng“.1) Gravkammeret har altså dengang været uden overligger, men ellers synes anlægget ikke som meddelt af Niels Skov at være ødelagt ved baneanlægget 1855. Niels Skov meddeler 1909 i D. F. S., at „enkelte gamle mennesker ville fortælle, at en stor skat, et kongeløsen, skulle være nedgravet i højen“. Et enkelt eksempel på hans mange højbrudssagn skal anføres: „Ved dyssen voksede en stor tjørn, da en ejer borthuggede den, rantes han i flere år af uheld i sin kvægbesætning.

Vårby Åbanke og deres omgivelser

Tjørnen er atter vokset ud, og nye ejere har ikke mærket noget til uheld." Endnu fra 1945 haves en bemærkning om Jættehøj i D. F. S. fra daværende gdr. Anders Pedersen, Gerlev: „Den har været et kæmpeværk i sin helhed . . . da et lille stykke af den nåede ind på naboparcellen, hvor der er åbnet en grusgrav, så skred selvfølgelig gavstens randsten heri. Der skrider ofte skeletdele tilligemed brudstykker af ornamenterede lerkar ud i grusgraven“.6) Anders Pedersen fortæller, at højens skat skal bestå i et bord af guld.

I sommeren 1963 foretog magister E. Lomborg udgravninger i og omkring Jættehøj for Nationalmuseet. Selve kammeret viste sig ret ødelagt, men der fandtes uden for dyssen et rigt skårmateriale, rester af et bopladslag, der delvis var bortgravet ved anlægget af dyssen. Der blev endvidere iagttaget interessante detaljer ved dyssens bygning.9)

Sakshøj: I sammenhæng med Jættehøj viser Gerlev sognekort fra 1769 en umiddelbart n-ø herfor liggende runddyse, som sandsynligvis må være den af Sev. Petersen omtalte, Rævebakkernes sydligste høj. Højen er nu helt forsvundet, og navnet kendes kun fra Sev. Petersen. Han fortæller, at „den bærer Spor af at have været en gammel Kjæmpehøj, men den har ikke været åbnet, og de fleste Stene ere forsvundne“.1)

Rævehøjen: er en jættestue, der slutter sig til denne række af store stengrave i Åbankerne. Den blev udgravet i 1914 og er udførligt omtalt i Årbog for historisk samfund i Sorø amt.10) Fundene viser, at den har været benyttet i mange generationer, senest ved overgangen mellem sten- og broncealder. Ved gravningerne i området 1963 blev der foretaget undersøgelser også omkring Rævehøj, og en nærmere undersøgelse er foretaget i 1964.21)

Foruden disse stenalderminder findes der flere høje eller efterretninger herom. De må nok for størstedelen henføres til bronzealderen. Det gælder i al fald

Spidsbanken: Rævebakkernes højeste punkt 24 m o. h. Den er beskadiget ved gravning i toppen og ved pløjning i siderne, men nogen egentlig undersøgelse af den er ikke foretaget. I østsiden er fundet en bronce nål og bunden af en lerurne, de findes nu på Nationalmuseet. Niels Skov meddeler, at der ikke langt fra højen omk. 1870 ved pløjning blev fundet en mod banken førende stensætning, et skelet og et bronce spyd. Sikkert er det, at der her ude er fundet en ragekniv af bronce, den er nu hos parc. Ax. Henriksen i Sludstrup. Området ved Spidsbanke og Rævehøj er nu undergivet en arealfredning.

Andre høje: Lidt nord for Spidsbanke har ligget endnu en høj. På den sydligste del af de lave Åbanker lå en høj ophobet af nævestore sten, den blev sløjfet 1940. Lige vest for Rævehøj har ligeledes ligget en høj, der endnu lader sig ane i terrænet. Desuden ses på Gerlev sognekort 1769 en høj lige sydvest for Jættehøj, herfra kendes efterretning om fund af en bronce tang. Endelig viser dette kort en høj lige syd for Rævebakkernes sydskrænt, den benævnes Tornholm. Den kan måske endnu anes.

Ialt kendes altså 7 stengrave og 6 andre høje i området.

Sten med skåltegn: I bunden af grusgraven lidt nord for Jættehøj har ligget en 8—10 tons stor sten, hvis ene flade er tæt besat med de såkaldte skålformede fordybninger indhuggede i stenfladen og derefter poleret i bunden. Der lader sig påvise 50 sådanne skåltegn på stenen. I forståelse med Nationalmuseet og ved Gerlev-Lundforlund kommunes bekostning blev denne sten i 1963 flyttet ude fra grusgraven og smukt anbragt ved landevejen Slagelse—Skælskør ud for

Vårby Abanker og deres omgivelser

Gerlev centralskole. Den menes at have hørt til høj anlægget nordligt i Gerlev sogn, hvoraf nu kun Jættehøj delvis er bevaret, muligvis kan den have været overligger til langdyssens gravkammer. Med denne nye anbringelse af stenen har Slagelseegnen fået endnu et let tilgængeligt oldtidsminde anbragt ved et naturskønt udsigtspunkt.

Bopladslag: lader sig påvise mange steder i Rævebakkerne. På sydskråningen mod Gerlev udgravede Nationalmuseet 1953 to affaldsgruber med lerkarskår og flinteflækker fra yngre stenalder (fund A 44976—87).⁷⁾

I årene 1960 og 61 foretog magister E. Lomborg undersøgelsen af en boplads fra mellemneolitisk tid ca. 80 m nord for Jættehøj. Der afdækkedes dele af et hustomt samt en større bopladsgrube med en stor mængde ornamenterede lerkarskår, der udgør levn fra tre hinanden følgende bebyggelser på stedet — alle fra mellemneolitisk tid. Fundene fra de ældste bopladser er samtidig med højbyggerne, der satte Jættehøj, muligvis samme folk. Lidt syd for denne boplads blev af meddeleren 1963 fundet en yngre stenalderboplads, som undersøgtes sammen med udgravningen af Jættehøj. Der fandtes her bl. a. et rigt keramisk materiale, som viser, at denne boplads hører til samme tid som fundene i Rævehøj.⁹⁾

Under den stærke grusgravning i sommeren 1963 på den nordlige del af Rævebakkerne er der påvist bopladslag fra stenalderen også her. Udstrakte kulturlag træder frem næsten overalt i skrænterne, men grusgravningen skred så hurtigt frem, at kun mere spredte fund kunne gøres. Lidt nord for Spidsbanke fandtes dog en del samlede skår, der tyder på bronzealderbebyggelse her.

Åbankernes bebyggelse i oldtiden.

Alle disse minder og fund viser tilsammen, at Rævebakkerne har været beboet i en sammenhængende periode fra midt i yngre stenalder til noget ind i yngre bronzealder eller i henimod 2000 år (vel fra ca. 2500 — ca. 500 f. Kr.). Derimod er der ikke fundet rester af bebyggelse på de lave nordlige Åbanker, der vel heller ikke har frembudt de gunstige vilkår for beboelse som de højere liggende Rævebakker. Fra den ældre stenalder kendes kun ét fund, en hjorttakøks, fra ådalens vestlige side i Hemmeshøj, men helt nede ved åen. Fra senere end bronzealderen kendes slet ikke fund herude.

Denne lille bygd har ligget ved stenalderens vestsjællandske hovedvej, der i nord-sydgående retning har fulgt ådalen heromkring ad det vestlige bakkehæld over Slotsbjergby mark. En tværvæg fra Storebæltskysten til indlandsbygderne om Glumsø og Gyrstinge er ligeledes gået over Bjergby. Vadestedet over Vårby å har formentlig været omkring det nuværende brosted. Således har bygden på Åbankerne ligget ved et vigtigt skæringspunkt af vejforløbet over Vestsjælland.¹¹⁾

I løbet af bronzealderen synes bebyggelsen at have bredt sig til Slotsbjergby sogn, og efterhånden er Åbankerne blevet forladt.

Mark- og stednavne ved Åbankerne.

Til belysning af områdets historie skal her meddeles de gamle sted- og marknavne, der har været knyttet hertil, således som de anføres i markbøgerne fra 1682,¹²⁾ på sognekortene fra 1769,⁸⁾ og som de også delvis er meddelt i Niels Skovs optegnelser.⁶⁾ Disse navnes vidnesbyrd om for-

Vårby Abanker og deres omgivelser

tiden er ofte dunkle og deres oprindelse uvis, og jeg takker mag. art. Lis Weise, Stednavneudvalget, både for hjælp ved tolkningen og for værdifulde litteraturhenvisninger.

En hel del af navnene har deres oprindelse af markens beliggenhed, jordkvalitet eller andre naturejendommeligheder,¹³⁾ de kræver ingen nærmere tolkning:

Aae-, Broe-, Dysse-, Leergrav- og Skademose Agre har navn efter deres beliggenhed, Syv-, Seks- og Fiirskaars Engene samt Mangle-Holm efter størrelsen, Sand- og Skiide (pløret, mudret) agre efter jordbundsforhold, Tornholm vel efter den tornede bevoksning og Hiort-Engene efter hyppige besøg af hjorte. I nærheden af Kildeholm-Enge findes endnu en kilde, og Bierby-Skifte på Gerlev mark ligger lige op til Bierby mark. Vrang-Agre kan enten have sit forled af adjektivet vrang = krum, men anvendes tit i betydningen „udmark“, hvad der ville passe meget godt til markens beliggenhed. Vimmelen, en mark der strækker sig både i Slotsbjergby og i Gerlev sogn, skulle snarest hænge sammen med vimmelbøjet borsving (ligesom Vimmelskftet i København). Der er dog intet i markens overflade eller form, som kan berettige til denne forklaring, så man må søge oprindelsen i et tidligere forhold, f. eks. bevoksningen. Lange Møerne er af uvis oprindelse, som en mulighed foreslås oldnordisk myrr nu svensk myr for „mose“. Gundemads-Agre kan for forleddets vedkommende måske have forbindelse med mandnavnet Gunni, mens made = sid eng skulle ligge bag sidste led i navnet. Blaakilde-Agres forled blå er adjektivet blå, der ofte anvendes i betydningen sort, vel her for jordbunden.

Et enkelt navn, Gudmoers-Agre, synes at have i sit forled af substantivet Gudmor, en fadder ved barnedåb, altså et navn med kirkelig tilknytning.¹⁴⁾

I nærheden af hinanden træffes to navne, som skønt de ligger langt fra byen har byklang: Gadekiers-Agre og Lade-Tofter, også Enghaven ligger oftest nær ved byen, men herude i Åbankerne møder man også dette navn.

Marknavne med kultisk oprindelse:

Tilbage bliver endnu nogle få navne, der kan tolkes som levn af hedensk kult.¹⁵⁾ Det allerede nævnte Blodhøye-Agre leder tanken hen på de blodige hedenske offerfester. Stolpe-Agre kan være vidnesbyrd om, at man herude har haft hellige stolper, som det var almindeligt i den hedenske kult. Harke-Agre kan sættes i forbindelse med oldnord. hørg = offersted, det er en alm. tolkning af dette led, og endelig Helde-Agre kunne afledes af hellig. Disse fire navne lader sig dog også forklare ikke-kultisk. Blodhøye kunne således skyldes en bevoksning med røde blomster eller blade. Stolper brugtes også til ikke kultiske formål som grænsemærker og hegn, forleddet „harke“ kan være et jysk ord for hårbundet tør eng, ligesom „helde“ meget vel kan føres tilbage til gl. dansk hælla = skrænt.

Disse navne er vel ikke tilstrækkelige indicier for kultiske spor, men sammenholdt med en undersøgelse af Vilh. la Cour i Danske Studier 1924,¹⁶⁾ hvor det søges godtgjort, at der omkring Slotsbjergby har ligget et gammelt offersted, kan det sandsynliggøre, at dette har sin rod ude ved Åbankerne, hvor oldtidsvejene har krydset hinanden, og hvor den rindende å måske har været genstand for den oprindelige dyrkelse.

Vårby Abanker og deres omgivelser

Et helligsted.

Vilh. la Cour tager sit udgangspunkt i stednavnene, især i marknavnet Leyreholm. *) Det træffes mange steder i landet i tilknytning til andre navne, som tyder på hellighed, for Slotsbjergby og Gerlevs vedkommende kan endnu nævnes Frøbjergene og Frøs-Agre, hvis forled sættes i forbindelse med guden Frøy og skulle røbe frugtbarhedsdyrkelse. Men også tilknytning til rigdom på oldtidsminder tages med i betragtning. Her må mindes om fundet af guldringene i Slotsbjergby, 17) de må betragtes som et offerfund fra bronzealder og om tolkningen af Galkebakken i Slotsbjergby som plads for religiøse eller politiske ceremonier. 18)

Helligstedet kan have haft tilknytning til den oprindelige bebyggelse på Abankerne. Med bebyggelsens udbredelse til bakkelandet er kultstedet flyttet med.

Den folkelige overlevering.

Med bebyggelsens flytning op i bakkelandet blev Abankerne snart et afsides og glemt område, ufrugtbare og sandede, de er vel kun blevet dyrkede fra tid til anden, og endnu i 1878 fandtes der altså steder, hvor ploven ikke havde gået.

Historiske efterretninger findes derfor først efter udskiftningen af „fællesskabet mellem mand og mand“, som fandt sted i Slotsbjergby 1794. Udflytningen fra byen og ud i området begyndte, mennesket vendte tilbage. Flere af gårdene, der nu byggedes herude, tog navn efter de gamle marknavne, hvorved de blev bevaret i folkemunde: Skademosegård, Blåkilde, Lergravsgården.

---

*) En mark, der ifølge markbøgerne 1682 strækker sig både i Bjergby og Gerlev sogne.

Men endnu lever der folkelige overleveringer fra den tid, da dette område var fjernt og farligt. I gamle dage — fortælles det — gik der efter mørkets frembrud en hvid hest på Bjergbygårds marker, så var der ingen „og“ turde gå forbi.²⁰) Bings enge (Bingen) i Gerlev sogn skal have deres navn efter en forbryder, der blev henrettet her. Nogle fortæller, at det foregik ved, at han i en pigtønde blev rullet ned ad Åbankerne mod åen.⁶)

Sådanne områder har den folkelige fantasi også gerne befolklet med røvere. Der fortælles, at en røverbande herfra lurede på de vejfarende og overfaldt dem ved vadestedet ved Vårby å. De dræbte og udplyndrede dem og begravede dem i engene. Derfra skal de mange menneskeknogler stamme, der gennem årene er fremdraget langs Vårby å. Ingen kunne få bugt med røverne, før kong Erik selv med sine gode mænd kom og gjorde det af med dem. Beretteren gjorde her en undskyldning for kongenavnet, det var jo så længe siden, men han tilføjede, at han jo måtte fortælle, som han selv havde hørt det. Unægteligt kan man stille sig noget tvivlende over for denne overlevering. Imidlertid kan der foreligge en sammenblanding med en episode fra en af Ingemanns romaner. Her fortælles om en røverbande, der skjuler sig ved Vårby bro for at spærre vejen for Drost Peder Hessel, der dog takket være den tro Skirmens list undslipper, senere straffer kongen disse røvere med døden.¹⁹) Det er vel ikke umuligt, at træk fra romaner og historiske beretninger går over i den folkelige overlevering og farver den.

Brosteder:

Også stedet, hvor overfaldet fandt sted, udpeges. Det er overførselsstedet for den ældste Vårby bro, som endnu kan

Vårby Åbanker og deres omgivelser

anes ca. 200 m nord for hovedvej 1 i en række sten på vestre åbred lige før en udvidelse af åløbet, der kaldes Hulken.

I 1785 blev hovedvejsbroen bygget, og i næsten 200 år har den båret den stadigt voksende trafik. Et glimt fra en svunden tid får man ved følgende mundtlige beretning om broarbejdet. Amtmanden var ude for at besigtige arbejdet, og han pålagde — med en ed — stenhuggerne især at være omhyggelige med de underste sten til broen. Derefter talte man om, hvor vejen skulle gå på den anden side åen. Amtmanden stod lidt og så frem for sig, derefter hævdede han hånden, pegede ud over landskabet og sagde: Der skal vejen gå. Så steg han atter til vogns og kørte tilbage. Vejen kom til at gå, hvor amtmanden havde sagt.²⁰⁾

Nu får denne bro en afløser med motorvejsbroen nogle hundrede meter sydligere. Motorvejen går over de nordlige Åbanker ved Dyseagre.

Endnu et broanlæg, nemlig jernbanebroen fra 1855, har tilknytning til Åbankerne, fordi så mange af dyssernes sten fandt anvendelse her, det samme fortæller Niels Skov også om mange dysser fra andre sogne i omegnen. Han har i denne forbindelse bevaret et kongeord, idet Frederik d. 7. om broen skal have sagt, at den var så dyr, at man skulle tro, den var bygget af specier og ikke af sten.

Også almindelige mennesker hentede sig sten i dysserne, hvis de havde brug for en stor sten f. eks. til trappesten, og fra gammel tid er der også gravet meget grus i bankerne, men i de sidste år er der gået anderledes grundigt til værks, og over halvdelen af bakkerne er nu forsvundet.

Det før så uberørte og ubemærkede område er i løbet af få år næsten helt forvandlet til tomme huller, som man efter sædvanlig skik søger at opfylde med alskens skrammel og

affald. Det ejendommeligste fyld er boreslammet fra Harre-
sted boringen 1959. Det er blevet kørt herud i Åbankerne og
tømt af i et af de tomme huller, hvor det nu danner en lava-
agtig nøgen overflade, som plantevæksten åbenbart ikke kan
finde næring i.

Et minderigt sted, et malerisk stykke natur i det ellers så
velderkede Vestsjælland er forsvundet.

Blandt de benyttede kildesteder kan især henvises til:

1. Sev. Petersen: Vårby Åbanker og deres Omgivelser. (Manuskript
1874, i Botanisk Centralbibliotek, Gothersgade, København K.).
2. Buchvald: Mindeord ved Severin Petersens død. I Naturens
Verden 1929.
3. Sv. Andersen: Vårby Åbanker. Flora og Fauna 1933, s. 78—86.
4. G. Larsen og A. Buch: Dybdeboringen Slagelse nr. 1. Medd. fra
Danmarks geologiske For., bd. 14. (1960), s. 280—82.
5. S. A. Andersen: Det danske landskabs historie, s. 203—04.
6. Dansk Folkemindesamling nr. 431 Slotsbjergby sogn, 432 Gerlev
sogn.
7. Nationalmuseets arkiv.
8. Matrikeldirektoratets arkiv, Havnegade 23, København K.
9. Nyt og noter fra kulturmuseerne nov. 1960, jan. 1962, jan. 1964.
10. Årbog for hist. samf. for Sorø amt 1923, s. 3—20.
11. Vilh. la Cour: Sjællands ældste Bygder. 1917.
12. Markbøger for Slotsbjergby og Gerlev, Rigsarkivet.
13. Christensen: Midtsjællandske marknavne (Årbog for hist. samf.
1922).
14. G. Knudsen: Gamle navne på kirkejord (Namn og Bygd 1934).
15. Sv. Åkjær: Danske stednavne fra hedenold (Dansk Udsyn 1927).
16. Vilh. la Cour: Leyreholmstudier (Danske Studier 1924).
17. Hans Kjær: Slotsbjergby høje og guldfundet (Årbog for hist.
samf. 1925).

Vårby Åbanker og deres omgivelser

---

18. Harald Andersen: Tomme høje. (Årbog for jysk arkæologisk selskab 1951).
19. B. S. Ingemann: Erik Menveds barndom, 1. del, kap. 12.
20. Mundtlige efterretninger.
21. Skalk, 1964, nr. 3.

Kortskitsen side 115 tegnet af lærer Henning Rønne, Sludstrup.